
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих АПН України
Львівський науково-практичний центр
професійно-технічної освіти АПН України
Національний університет
“Львівська політехніка”

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Науково-методичний журнал

№ 1

січень – лютий

У номері:

- * *Дидактика, методика
і технології навчання*
- * *Психологія*
- * *Історія професійної освіти*
- * *Проблеми управління*
- * *Зарубіжний досвід*
- * *Наукове життя*

м. Львів

2009 р.

Засновники:

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України
Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти АПН України
Національний університет "Львівська політехніка"

Фахове видання України з педагогічних і психологічних наук (Бюлетень ВАК України. – 1999. – № 4)

Видається один раз на два місяці з січня 1997 р.

Реєстраційне свідоцтво
КВ № 9351 від 17. 11. 2004 р.

Адреса редакції:
79008, м. Львів-8, вул. М. Кривоноса, 10.
e-mail: rpro2003@ukr.net

Телефони:

Головний редактор – (044) 440-63-88 (Київ)
Заступники головного редактора –
(032) 275-29-91 (Львів)

Головний редактор –

Н. Г. Ничкало

Перший заступник головного редактора –

Ю. Я. Бобало

Редакційна колегія:

Я. Г. Камінецький (заст. гол. ред.),
Г. П. Васянович (заст. гол. ред.),
С. М. Вдович (відп. секретар),
Н. В. Абашкіна, П. М. Воловик,
Д. Д. Герщок, С. У. Гончаренко,
Г. С. Дегтярьова, І. М. Козловська,
Р. О. Корж, Є. В. Кулик, І. С. Курляк,
А. В. Литвин, В. Т. Лозовецька,
В. О. Моляко, Н. А. Побірченко,
Л. П. Пуховська, В. В. Рибалка,
В. Є. Робак, В. А. Семиченко,
П. І. Сікорський, С. О. Сисосва,
Л. В. Сліпчишин, Л. О. Хомич,
Т. С. Яценко.

Переклад англійською мовою:

О. В. Палка

Рецензенти: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України С. У. Гончаренко, доктор педагогічних наук, професор М. В. Вачевський, доктор психологічних наук, професор Н. А. Побірченко, доктор психологічних наук, професор О. Є. Самойлов.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України від 30 березня 2009 р., протокол № 3.

Педагогіка і психологія професійної освіти // Науково-методичний журнал. – 2009. – № 1. – 268 с.

УДК 37

Науково-методичний журнал з проблем теорії, методик і практики професійної освіти адресовано науковцям, студентам, викладачам професійно-технічних і вищих навчальних закладів, аспірантам, докторантам, усім, хто цікавиться проблемами педагогіки і психології професійної освіти.

© Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України
© Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти АПН України
© Національний університет "Львівська політехніка"

ЗМІСТ**ДИДАКТИКА, МЕТОДИКА І ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ**

Інна Тимчук Впровадження гуманістичних принципів і методів – одна з педагогічних умов гуманізації навчання студентів	9
Лариса Ордіна Принципи формування культуротворчого середовища вищого навчального закладу	19
Олександр Романовський, Юлія Чебакова Особливості впровадження основних положень Болонської декларації у навчально-виховний процес ВНЗ України	28
Наталія Рожкова Формування навичок суб'єкт-суб'єктної та діалогічної взаємодії майбутнього вчителя	37
Ірина Пальшкова Етапи формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи засобом практико-орієнтованого підходу	49
Любов Салапак Графічна культура як важливий елемент професіоналізму інженера-технолога	59
Світлана Позоріла Особистісно-професійна характеристика викладача вищого навчального закладу	69
Лілія Барановська, Анатолій Дьомін Спрямованість діяльності викладача ВНЗ на попередження конфліктів за суб'єкт-суб'єктної взаємодії	76
Ольга Гуменюк, Світлана Цюра Педагогічний вплив на розвиток професійної концепції студента – майбутнього лікаря-стоматолога	85
Людмила Висоцька Сучасні вимоги галузі харчування до професійно важливих якостей майбутніх кондитерів	94

Наталія Кудряшова Роль комунікативної компетентності у формуванні готовності до професійної діяльності	101
Євгенія Іванченко Ключові компетенції як складова компетентності економіста та їх оцінювання в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів	111
Василь Ковальчук Роль професійно-комунікативної компетенції в діяльності директора ПТНЗ	122
Ганна Дегтярєва, Олена Кальбус Розвиток комунікативної компетентності майстрів виробничого навчання як умова запобігання професійному вигоранню	134
Світлана Романенко Зумовленість вибору форм і методів навчання індивідуально- психологічними та віковими особливостями студентів	145
Олександра Вітер Особливості та стан структурування навчального матеріалу з фундаментальних економічних дисциплін	152
Ірина Саражинська До проблеми формування моделі фахівця правоохоронної сфери	160
Людмила Решетняк Організаційно-методичні засади професійного навчання працівників органів внутрішніх справ у системі післядипломної освіти	170
Любов Фігурська Технологія підбору діючих дистракторів до тестових завдань закритого типу	180

ПСИХОЛОГІЯ

Михайло Коляда Дивергентне мислення як основний тип продуктивного мислення майбутніх фахівців із захисту інформації та управління інформаційною безпекою	187
Інна Томаржевська Корекційно-розвиваючі заняття як основний етап програми гуманістично орієнтованого психологічного супроводу професійної підготовки студентів із вадами здоров'я	196

ІСТОРІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Тамара Усаєнко Ідея народності – передумова українознавчої педагогічної думки XIX ст.	203
Віра Лисак Проблеми педагогічної деонтології в історико-дидактичних дослідженнях	210
Тетяна Височина Розвиток професійної освіти в АР Крим у 20-40 роки XX століття	217

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ

Людмила Щербак Методологічні аспекти моніторингу ринку праці та ринку освітніх послуг	225
Інга Петровська Організація роботи з виявлення та діагностики схильних до правопорушень учнів при управлінні навчальним закладом	234

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Наталія Авшениук Стратегічна роль викладачів і тренерів у реформуванні професійної освіти: європейський досвід	245
---	-----

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Нелля Ничкало Філософія освіти і педагогіка праці в науковій діяльності професора Зигмунта Вятровського	253
Василь Онищенко Теоретико-методологічні засади якісної підготовки кваліфікованих робітників в умовах регіоналізації професійно-технічної освіти	261
Наші автори	266

CONTENTS

DIDACTICS, METHODS AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION

<i>I. Tymchuk</i> Introduction of Humanistic Principles and Methods as One of Pedagogical Conditions of Students' Studies Humanization	9
<i>L. Ordina</i> Principles of Cultural and Creative Environment Formation at a Higher School	19
<i>A. Romanovskiy, Y. Chebakova</i> Peculiarities of Bologna Declaration Main Principles Introduction into a High School Teaching and Educational Process in Ukraine	28
<i>N. Rozhkova</i> Subject-to-subject and Dialogue Interaction Skills Formation of a Future Teacher	37
<i>I. Palshkova</i> Stages of Professional and Pedagogical Culture Formation of an Elementary School Teacher in Accordance with Practice-oriented Approach	49
<i>L. Salapak</i> Graphic Culture as an Important Element of an Engineer's Professionalism	59
<i>S. Pohorila</i> Personal and Professional Description of a Higher School Teacher	69
<i>L. Baranovska, A. Diomin</i> High School Teacher's Activity Directed on Conflicts Prevention under Conditions of Subject-to-subject Interaction	76
<i>O. Humeniuk, S. Tsiura</i> Pedagogical Influence on Student's, Future Dentist's, Professional Conception Development	85
<i>L. Vysotska</i> Modern Requirements of Food Industry to Important Professional Qualities of Future Pastry Cooks re	94
<i>N. Kudryashova</i> Role of Communicative Competence in Formation of Readiness to professional activity	101

<i>Ye. Ivanchenko</i> Key Competences as Constituent of Economist's Competence and Their Evaluation in the system of Integrative Professional Training of Future Economists	111
<i>V. Kovalchuk</i> Role of Professional-communicative Competence in Vocational School Director's Activity	122
<i>H. Dehtiarova, O. Kalbus</i> Development of Vocational School Masters' Communicative Competence as a Condition of Professional Burning-out Prevention	134
<i>S. Romanenko</i> Dependence of Teaching Forms and Methods Choice on Individual and Psychological and Age Peculiarities of Students	145
<i>A. Viter</i> Peculiarities and State of Educational Material Structuring on Fundamental Economics Subjects	152
<i>I. Sarajynskaya</i> To Problem of Model Formation of Specialists in Juridical Sphere	160
<i>L. Reshetniak</i> Organizational and Methodical Bases of Vocational Training of Internal Affairs Agencies' Workers in System of Postgraduate Education	170
<i>L. Fihurska</i> Selection Technology of Effective Distractors to Test Tasks	180

PSYCHOLOGY

<i>M. Kolyada</i> Divergent Thinking as Basic Type of Productive Thinking of Future Experts on Information Protection and Information Security Management	187
<i>I. Tomarzhevskaya</i> Correcting and Developing Lessons as a Main Stage of Psychological Support Program in Disable Students' Professional Training	196

HISTORY OF VOCATIONAL EDUCATION

<i>T. Usatenko</i> Idea of Nation as Precondition of Ukrainian Pedagogical Thought of the XIXth century	203
<i>V. Lysak</i> Problems of Pedagogical Deontology in Historical and Didactic Researches	210

<i>T. Vysochyna</i> Development of trade education in Crimea in 20-40th years of XX century	217
---	-----

MANAGEMENT PROBLEMS

<i>L. Shcherbak</i> Methodological Aspects of Labour and Educational Services Market Monitoring	225
<i>I. Petrovska</i> Organization of Work on Emergence and Diagnostics of Students Given to Crimes in School Management	234

EXPERIENCE ABROAD

<i>N. Avshenyuk</i> Strategic Role of Teachers and Trainers in VET Reforming: European Aspect	245
--	-----

SCIENTIFIC LIFE

<i>N. Nychkalo</i> Philosophy of Education and Pedagogy of Labour in Professor Zigmunt Viatrowsky Scientific Activity	253
<i>V. Onyshchenko</i> Theoretical and Methodological Principles of Skilled Workers Qualitative Training in Conditions of Vocational School Regions	261
Our authors	266

ДИДАКТИКА, МЕТОДИКА І ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

УДК 378.147-056.87

Інна Тимчук

ВПРОВАДЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ І МЕТОДІВ – ОДНА З ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

В епоху ноосфери людина зможе розумно розпоряджатися своєю могутністю і забезпечити таку взаємодію, що дасть можливість розвиватися і суспільству, і природі. Вирішальний фактор цього розвитку – розумна діяльність людини. Екологічні проблеми і ноосфера тісно взаємозалежні. Унаслідок дослідження цього зв'язку Ф. І. Гиренок дійшов важливого висновку, що ноосфера є умовою “бачення в природі того, що своїм існуванням залежить від людини” [3, с. 150].

З аналізу визначень ноосфери можна зробити висновок, що науково-технічна революція буде спрямована на прогрес тоді, коли її здійснюватиме гуманістично спрямована особистість. Постає завдання формування такої особистості за допомогою родини, навчального закладу, довкілля. А коли мова йде про майбутнього фахівця-еколога, то педагогічно доцільним є бути використання екологічно спрямованих методів виховання та навчання. Саме вони зможуть запустити механізм позитивної моральної і суспільної поведінки, а також сформувати своєрідний захисний механізм, що перешкоджає деформації моральних цінностей і поведінки [12, с. 388].

Проблемам гуманізації системи освіти загалом і вищої школи зокрема присвячені праці Г. Балла, Е. Барбіної, І. Беха, Л. Богомолова, А. Бойко, А. Бондар, Т. Буяльської, Е. Варламової, С. Гончаренка, Л. Даниленко, І. Зязюна, А. Капської, А. Касянова, Б. Коссова, Ю. Костенко, І. Кузнецової, Ю. Мальваного, З. Малькова, О. Мороза, Н. Ничкало, О. Рудницької, В. Семиченко, С. Степанова, О. Якубовської та ін. Гуманістичним принципам навчання присвятили свої роботи С. Бондар, В. Астахова, В. Нудько.

Мета статті – обґрунтувати використання з метою гуманізації навчання майбутніх екологів педагогічно доцільні принципи і методи навчання.

Гуманізація освіти передбачає створення змісту, форм і методів навчання і виховання, які забезпечують ефективний розвиток індивідуальності, її пізнавальних процесів, особистісних якостей, таких умов, за яких людина може і прагне навчатися, особисто зацікавлена в тому, щоб сприймати навчальні та виховні впливи. Основною функцією навчання при цьому стає не стільки формування високого рівня інтелекту, скільки формування розвиненої особистості з високими громадсько значущими цілями й ідеалами. У перетворенні освіти на таку, що створює найкращі умови для саморозвитку всіх психічних, фізичних, моральних можливостей дитини, формування в неї рис особистості гуманіста вбачає сутність гуманізації освіти Г. О. Балл. Він пов'язує її з вирішенням трьох головних завдань, якими є: демократизація устрою системи освіти; перетворення взаємодії педагога і вихованців на процес творчого саморозвитку останніх; створення умов формування в учнів, студентів і педагогів особистості гуманіста, демократа, творця [4, с. 8].

Гуманізація навчання передбачає перебудову навчального процесу відповідно до ідей гуманізації освіти. Вона означає, насамперед, перехід від авторитарного навчання з його нехтуванням особистістю вихованця, її пригніченням, безумовним пріоритетом позиції педагога як єдино можливої, безапеляційно правильної та незаперечної до утвердження гуманного навчання, побудованого на визнанні у навчальному процесі рівноправності партнерів, які однаково зацікавлені у його позитивних результатах і підпорядковують цьому свою діяльність [4, с. 9].

Таким чином, вихованець стає повноцінним суб'єктом навчання. Саме його ствердження як суб'єкта навчального процесу – активного, свідомого, небайдужого учасника – є ключовим у розумінні педагогічної сутності гуманізації та визначенні основних підходів до її практичного втілення.

Гуманізувати навчальний процес – означає створити природні для навчання особистості умови. Створення цих умов для студентів ВНЗ базується на основі певних принципів гуманізації освіти у вищій школі: формування особистісного стилю взаємин студента з однолітками та з викладачем, оскільки спілкування і взаємодія є основним механізмом передачі соціального досвіду, а особистісний характер взаємин найбільше відповідає завданням гуманізації учіння і виховання; активна взаємодія з однолітками і взаємне збагачення; включення студентів у творчу діяльність і розвиток творчих здібностей; творча діяльність є засобом інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей і особистісних якостей студента [2, с. 74].

Результативність процесу гуманізації освіти у вищій школі зумовлюється й іншими принципами. Насамперед, це принцип *природо відповід-*

ності та природодоцільності в новому його баченні. Кожна людина має приховані духовні потреби, які можуть виявлятися чи не виявлятися залежно від її світогляду і поведінки. Припускається, що гравітаційні зміни прямо впливають на підсвідомість і психіку людини, актуалізують ті якості (позитивні чи негативні), які закладені в кожному з нас. Якщо людина йде назустріч своєму духовно-інтелектуальному зростанню, космічна енергетика підсилює і прискорює цей процес. У людей із низьким рівнем морального інстинкту свідомості, навпаки, активізуються тваринні риси (агресивність, жорстокість, роздратованість, нетерплячість), що веде до злочинності, військових конфліктів, хвороб, епідемій, масових психозів як результат внутрішнього дисбалансу особистості. Яке ж це має відношення до гуманізації освіти? Вчені (Л. М. Гумільов, І. С. Кон, О. В. Мудрик та ін.) зазначають, що надання природодоцільної підтримки особистості молодій людині сприятиме розвитку природодоцільної духовності, яка буде визначати в подальшому її життєвий шлях: прагнення до самоорганізації, саморегуляції, самовизначення свого духовно-морального становлення [1, с. 52].

Іншим принципом гуманізації вищої освіти є *принцип забезпечення високого рівня духовності життєдіяльності студентів*. Означений принцип передбачає, на думку С. В. Кульневича, здібність самозабезпечувати своє подальше життя високими моральними цінностями, встановлювати “моральні обмежувачі та регуляторії”, що запобігають переходу особистості молодій людині до утилітарно-технократичної мети.

Наступний принцип гуманізації вищої освіти – *принцип самоорганізуючої творчості майбутніх професіоналів*, який передбачає формування у студентів самоорганізуючої професійно-педагогічної діяльності, мета і зміст якої повинні перетворити її для професіонала в самокерівництво шляхом синергетичних орієнтирів та умов діяльності (синергетика – це система самоорганізації, внутрішня здібність людини вирощувати в собі, надбудовувати в собі нові якості, що є необхідним для виживання в будь-яких умовах, тобто внутрішні зміни, що забезпечуються діяльністю особистісних структур свідомості, які впливають на процес засвоєння знань і подальший розвиток особистості).

Принципом нового типу гуманістичної освіти є *“принцип суб'єктності та свідомості, що пізнає”*. І викладач, і студент, за цим принципом, визнаються активними суб'єктами освіти, спостерігачами своїх внутрішніх особистісних структур та їх прояву на “дослідному полі” професійної і педагогічної діяльності. Як бачимо, основна увага звертається на взаємне вдосконалення викладачів і студентів. Означений

принцип гуманізації освіти породжує наступний – *принцип компліментарності* (доповненості), суть якого полягає в тому, що, за законами діалектики, протилежності зникають не шляхом їх зняття, а шляхом взаємного доповнення, компромісу. На практиці це означає заміну монологічної лекції як методу викладання діалогом, діалогічною взаємодією, партнерством викладача і студента у засвоєнні знань. Забезпечити діалогічну форму навчання можливо за наявності відкритості навчальної інформації для студентів. Сьогодні для цього є всі можливості, зумовлені використанням сучасних та комп'ютерних технологій.

Принцип *“суб'єктивного контролю”*. Це здібність людини усвідомлювати й адекватно пояснювати міру своєї участі в тому, що з нею відбувається, тобто це рівень розуміння людиною смислу свого життя і своєї діяльності, обраної професії, свідоме розмежування нею зовнішніх і внутрішніх впливів на свою особистість, поведінку і результат діяльності [1, с. 53].

Іншим важливим моментом, у якому знаходить вияв гуманізація освіти, є принцип *гнучкості освіти*, здатності пропонувати різноманітні форми навчання, щоб задовольнити освітні потреби на всіх етапах життєвого шляху людини. Вища освіта має бути системою неперервної підготовки, яка враховує особливості конкретних студентів і їхнього соціально-культурного середовища, забезпечує умови для навчання (підготовка протягом неповного навчального дня; у зручний для студентів час, організація дистанційного навчання, навчальних модулів, що ґрунтуються на системі залікових балів тощо).

Ми здійснили характеристику принципів гуманізації освіти у вищій школі. На них може базуватися навчально-виховний процес у будь-яких закладах вищої освіти. Об'єктом нашого інтересу є майбутні фахівці-екологи, а тому вважаємо за доцільне окреслити сутність специфічних принципів гуманізації навчання студентів напряму підготовки “Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування” на прикладі викладання навчальної дисципліни “Екологічна психологія”.

Для підвищення ефективності викладання навчальної дисципліни “Екологічна психологія” використовують деякі методологічні принципи екологічної психопедагогіки, сформульовані С. Д. Деробо та В. А. Ясвіним. Вони дістали назву принципів організації стимулів. До них належать: принцип комплексності стимулюючого впливу, принцип орієнтації на актуалізуючий потенціал стимулів, принцип орієнтації на сенситивність до стимулів.

Сутністю *принципу комплексності стимулюючого впливу* є те, що необхідно педагогічно доцільно організувати вплив на особистість лю-

дини цілої системи різноманітних стимулів, що охоплюють усі канали формування свідомості (перцептивний, когнітивний, практичний).

Принцип орієнтації на актуалізуючий потенціал стимулів полягає в тому, що педагогічно доцільно організувати вплив на особистість таких стимулів, що актуалізують визначені психологічні механізми формування екологічної свідомості. Умовою реалізації цього принципу є позитивне емоційне сприйняття природних об'єктів, виявлення різних факторів, що сприяють установленню паралелізму з людиною.

Принцип орієнтації на сенситивність до стимулів полягає в тому, що педагогічно доцільно організувати вплив стимулів на особистість людини з урахуванням її індивідуальних вікових особливостей через різний ступінь значущості тих чи інших стимулів для різних груп.

С. Д. Деробо та В. А. Ясвін визначають і принципи організації екологічної діяльності. Ними є: *принцип гетерогенності екологічної діяльності* (включення особистості в максимально різносторонню діяльність, пов'язану зі світом природи), *принцип формуючої спрямованості екологічної діяльності* (включення особистості в таку діяльність, яка “запускає” ті чи інші механізми формування екологічної свідомості), *принцип індивідуальної психологічної адекватності екологічної діяльності* (педагогічно доцільною є організація такої діяльності, яка б відповідала специфічним психологічним особливостям особистості), *принцип гетерогенності природних об'єктів* (організована взаємодія особистості з різносторонніми природними об'єктами) [5, с. 319-336].

Принципи, форми і методи у навчальний процес ВНЗ мають втілюватися з урахуванням вікових особливостей студентів. Вважаємо до речним розглянути їх детальніше.

У юнацькому віці особливо вираженим є переважно естетичне, “споглядальне” сприйняття природи, ставлення до якої має об'єктний характер, хоч і менш прагматичний, ніж у старшому підлітковому віці; окреслюється підвищення рівня інтенсивності непрагматичного ставлення до природи, в якому домінує перцептивно-афективний компонент.

Юнацький вік спонукає до пошуку гармонії у світі природи, осмислення особистої позиції у стосунках із ним. Отже, сутність педагогічної стратегії для цього віку полягає у стимулюванні такої інтелектуальної діяльності студентів, у якій на світоглядному, абстрактному рівні формуються педагогічно бажані зв'язки в індивідуальній картині світу.

Практична взаємодія зі світом природи здійснюється з акцентом на оволодіння технологіями естетичного засвоєння природних об'єктів: прояв почуттєво-естетичної сприйнятливості до них; індивідуально-

значенневої оцінки їх вітальних (життєвих) станів; емоційної чуйності в ситуаціях спілкування з ними; і, нарешті, в умінні знайти культурну форму збереження і вираження свого враження про ці об'єкти (у малюнках, віршах, фотографіях, музиці і тощо).

Отже, психологічні особливості процесу формування екологічної свідомості в юнацькому віці детермінують концентрацію педагогічних зусиль на формуванні відповідної системи уявлень і на освоєнні систематичних технологій взаємодії особистості зі світом природи. Ці закономірності визначають специфіку вибору відповідних методів навчання студентів.

Термін "метод" має різні тлумачення. Вкладемо в це поняття єдність принципів навчання і таких компонентів методики, як мета, зміст, технологія та засоби навчання.

У зарубіжній літературі існує думка, що методи не трюки для утримання уваги. Вони не є панацеєю від нудного проведення семінарів, практичних і лабораторних занять. Методи – це прийоми, за допомогою яких учасники так працюють над темою, що отримують нові свідомо засвоєні знання [19, с. 72-85].

Класифікація методів навчання викликає певні труднощі, тому що в основі їх назв лежать найрізноманітніші ознаки. Відповідно до мети нашого дослідження та з використанням результатів наукових досліджень А. М. Львовичкіної, С. Д. Деробо та В. А. Ясвіна ми намагалися здійснити класифікацію методів навчання, спрямованих на гуманізацію освітньої підготовки студентів-екологів: методи формування екологічної свідомості, мислення, виховання екологічних цінностей; методи формування суб'єктивного ставлення до природи; методи практичної взаємодії зі світом природи.

З основного методологічного принципу екологічної психопедагогіки виникає необхідність задіяти всі канали у процесі формування екологічної свідомості, стимулювати дію відповідних механізмів, будувати педагогічний процес відповідно до індивідуальних і вікових особливостей дитини [12, с. 390-391].

Формування гуманістично спрямованої особистості студента-еколога є основним завданням навчальної дисципліни "Екологічна психологія". Вивчивши курс "Екологічна психологія", майбутній еколог повинен вміти давати відповідь на питання: "Як людина повинна будувати свої стосунки з навколишнім середовищем, щоб не нашкодити ні йому, ні собі, ні людству в цілому?" [6]. Формування екологічної свідомості, розвиток екологічного мислення, виховання екологічних цінностей є ефективними, коли під час практичних занять з екологічної психології

доречно використовуються активні методи навчання. А. М. Львовичкіна пропонує використовувати такі з них: демонстраційний експеримент, круглий стіл, ділова гра, "мозковий штурм".

Демонстраційний експеримент (наприклад, гра "Горіхи") полягає в тому, щоб продемонструвати студентам актуальність проблем екологічної освіти, а також формування екологічної свідомості.

Круглий стіл як активний метод вивчення екологічної психології полягає в обговоренні психологічних проблем взаємодії та взаєм впливу людини і навколишнього середовища.

"Мозковий штурм", на відміну від попереднього методу, – це евристична бесіда, предметом якої є проблемна ситуація.

Головними цілями ділової гри є формування екологічної свідомості й екологічного мислення, стимулювання високого рівня мотивації, інтересу й емоційної включеності [8, с. 236-240].

До методів формування суб'єктивного ставлення до природи належать: екологічна ідентифікація, екологічна емпатія, екологічна рефлексія, розроблені основоположниками екологічної психології С. Д. Деробо та В. А. Ясвіним.

Метод екологічної ідентифікації полягає у створенні умов, коли особистості необхідно поставити себе на місце якого-небудь природного об'єкта, унаслідок чого формується відповідна поведінка стосовно природних об'єктів.

Метод екологічної емпатії полягає в актуалізації співпереживання особистістю природних об'єктів, а також співчуття їм. Формується суб'єктифікація природних об'єктів через емоційну сферу особистості.

Метод екологічної рефлексії передбачає самоаналіз особистістю своїх дій і вчинків, спрямованих на світ природи, з погляду їх екологічної доцільності [5, с. 336-345].

Важливим завданням ВНЗ є необхідність навчити студентів-екологів розуміти цілісність природи Землі, єдність її процесів, зв'язок людини з природою. З огляду на це актуальним є використання методів практичної взаємодії зі світом природи. Одним із них є польові практики, під час яких вирішується навчальна мета і завдання з обов'язковим компонентом екологічної освіти і природоохоронної діяльності. Польові практики – це один із прикладів поєднання освіти і виховання, мета яких – посилення контактів студентів із природою. У процесі проведення польових практик із біологічних дисциплін студенти закріплюють теоретичні знання, отримані під час лекцій, формують вміння спостерігати не лише природні об'єкти та явища, а й взаємозв'язки людини

з природою; оцінюють способи природокористування, беруть участь у справі охорони природи [10, с. 71-74]. Важливим і ефективним методом пізнання об'єктивної дійсності на рівні екосистем є спостереження у природі. При застосуванні цього методу в студентів розвивається почуття причетності до природи, відчуття її натхненності, що не дозволить людині ставитися до природи негуманно. Спостереження у природі (а це безпосереднє спілкування з природою) підвищує настрій, лікує, знімає втому, напруження, збагачує духовний світ студента, а тому вкрай необхідне для роботи майбутнього еколога-гуманіста.

Бінарним методом екологічно-гуманістичного навчання є організація мережі екологічних стежок. Вони можуть бути найрізноманітнішими за науковою спрямованістю: ботанічними, зоологічними, геологічними, історичними, а також комплексними ландшафтно-екологічними; здійснюватися як пішоходами, лижниками, байдарочниками, туристами; розраховуватися як на дорослих, так і на дітей [7].

Крім зазначених вище методів навчання екологічної психології, вважаємо за доцільне використовувати аудіовізуальні методи. Сьогодні немає навчального закладу, який би не використовував у навчально-виховному процесі аудіовізуальних засобів. Вони можуть виконувати різні функції, а тому повинні добиратися і застосовуватися відповідно до функцій. Вони можуть поглиблювати, знайомити з темою, відтворювати досвід, передавати дійсність або створювати проблему.

Найпоширенішими навчальними аудіовізуальними засобами є фільми, комп'ютерні ігри.

О. В. Рудоміно-Дусятська зазначає, що для формування екологічно доцільної поведінки фахівці використовують метод прогнозування та демонстрації можливих наслідків руйнівної поведінки у не дуже віддаленому майбутньому. Наприклад, за останні роки кінематографісти створили чимало так званих фільмів-катастроф, у яких демонструються наслідки небалого ставлення людей до проблем середовища. Невтішні футурологічні прогнози, які дають вчені-екологи, теж широко публікуються, бо звертання до наукового авторитету є не менш ефективним засобом впливу на свідомість, ніж художнє відображення катастрофічних подій [14, с. 117-123].

Популярними є застосування комп'ютерних ігор на заняттях. Студенти можуть самі придумувати ігрові історії відповідно до теми заняття, аналізувати гру, розробляти критерії оцінки гри (критерії розробляються для того, щоб інші навчилися оцінювати зміст, структуру, переживання або навчальний характер гри) [20, с. 166-177].

Оскільки впродовж останнього десятиліття у навчанні студентів активно використовується Інтернет, цікавим аудіовізуальним методом навчання є відкрита дискусія в Інтернеті – ньос-групо. Ньос – це короткі тексти (точка зору, документ, дискусійна стаття), які можуть читати всі користувачі, причому кожен може залишити свій коментар [18, с. 164-185].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що викладачі ВНЗ на основі гуманістичних принципів і методів навчання покликані запобігати чи обмежувати проникнення антигуманістичних тенденцій у навчальний процес закладів освіти, виявляти їх неспроможність у досягненні позитивних результатів у майбутній професійній діяльності, переконувати майбутніх фахівців сприймати себе як найвищу цінність.

1. *Богущ А. М.* Принципи гуманізації освіти у вищій школі // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: [Збірник наукових праць]. – Одеса, 2003. – Вип. 9-10. – С. 50-54.
2. *Борис Н. П.* Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу школи і вузу // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: Зб. наукових праць. – Рівне: "Ліста", – 2001. – С. 71-75.
3. *Гиренок Ф. И.* Экология, цивилизация, ноосфера. – М.: Педагогика, 1982. – 215 с.
4. Гуманізація процесу навчання в школі: Навчальний посібник / За ред. *С. П. Бондар.* – 2-ге вид., доповн. – К.: Стило, 2001. – 256 с.
5. *Деребо С. Д., Ясвин В. А.* Экологическая педагогика и психология. Ростов-на-Дону: Издательство "Феникс", 1996. – 480 с.
6. Екологічна психологія: Навчально-методичний посібник з організації самостійної роботи студентів за кредитно-модульною технологією навчання / *Л. В. Барановська, М. М. Барановський, І. М. Тимчук, О. І. Слободенюк.* – Біла Церква, 2006. – 56 с.
7. Екологічна стежка (методика, організація, характеристика модельної стежки "Лісники") / *Дідух Л. Б., Єрмоленко В. М., Крижанівська О. Т. та ін.* – К.: Фітосоціоцентр, 2000. – 88 с.
8. *Левочкина А. М.* Использование активных методов в изучении экологической психологии с целью формирования экологического сознания студентов высших учебных заведений // Актуальные проблемы психологии: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. / За ред. *С. Д. Максименко.* – К., 2003. – Т. 7. – Ч. 1. – С. 236-240.
9. *Макаренко А. С.* Методика виховної роботи. – К., 1990. – 264 с.
10. *Мельниченко Н. В.* Польова практика з ботаніки як одна з форм екологічного навчання і виховання студентів // Екологія і освіта: Питання теорії та практики: матеріали IV міжнародної конференції. – Черкаси, 1988. – С. 71-74.
11. *Онуфрієва Р. А.* Гуманістичні проблеми навчання та виховання студентської молоді // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: Матеріали других Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – С. 16-20.

12. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; За ред. З. Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
13. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. В. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
14. Рудоміно-Дусятська О. В. Психологічні проблеми екологічної пропаганди // Проблеми соціальної активності молоді. – Вип. 2. – К.: Либідь, 1992. – С. 117-123.
15. Тютюнник В. Ю. Гуманістичні основи взаємовідносин вчителя і учня в сучасній школі // Гуманістична педагогіка ХХІ століття: Матеріали перших Всеукраїнських педагогічних читань. 20 лютого 2004 р. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2004. – С. 83-89.
16. Федорченко В. К. Гуманізація вищої освіти: імперативи та проблеми // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. / Редкол.: Т. І. Суценько та ін. – Київ; Запоріжжя. – 2002. – Вип. 25. – С. 16-21.
17. Шмаленко Ю. І. Золоте правило гуманізму та моральності в сучасній освіті // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: Матеріали других Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – С. 393-397.
18. Günther G. Methoden Manual 1: "Neues Lernen". – Weinheim und Basel, 1997. – 224 s.
19. Hilbert Meyer. Unterrichtsmethoden. – Frankfurt am Main. – 6 Auflage, 1994. – 272 s.
20. Neue Medien in der Sekundarstufe I und II: Didaktik, Unterrichtspraxis / Hrsg. W. Hendricks. – Berlin: Cornelsen Scriptor, 2000. – 206 s.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2009

И. Тымчу

Внедрение гуманистических принципов и методов –

одно из педагогических условий гуманизации учебы студентов

Предложена классификация гуманистических принципов и методов обучения. Доказана целесообразность их использования с целью формирования гуманистического направления личности будущих специалистов-экологов. Эти методы и принципы рассматриваются автором как педагогическое условие гуманизации обучения студентов.

I. Tymchuk

Introduction of Humanistic Principles and Methods

as One of Pedagogical Conditions of Students' Studies Humanization

The article offers the classification of humanistic principles and teaching methods. It proves the advisability of their usage with the purpose of future ecologist's personality humanistic formation. The author considers the mentioned methods and principles as pedagogical conditions of students' studies humanization.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Л. В. Барановська

УДК 378.013.43/061:371.383

Лариса Ордіна

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Нині особливо актуальною є об'єктивна потреба в активному розвитку творчого, інтелектуального потенціалу кожної особи, нації, суспільства в цілому. В реалізації цього завдання провідна роль належить освіті, навчанню, вихованню. Проте практика свідчить, що процес навчання творчості ще не став нормою в освітніх закладах. Це означає, що людинознавчому аспекту навчання і виховання не завжди відводиться належне місце.

Ідея формування культуротворчого середовища як умови культурного становлення особистості, необхідного елемента педагогічної системи вищого освітнього закладу має об'єктивну зумовленість. Сьогодні поняття "культуротворче середовище" розглядається в системі понять педагогіки. У теорії соціальної педагогіки феномен середовища розглядається в основному в соціальному аспекті; загальна педагогіка досліджує виховну й освітню сферу середовища; недостатньо наукових робіт присвячено проблемі формування та впливу культуротворчого середовища вищого навчального закладу на розвиток особистості майбутнього фахівця.

Інноваційною темою дослідження для сучасної педагогіки є розгляд культуротворчого середовища вищого навчального закладу, яке відображає якість освітнього середовища ВНЗ. Тому актуальною стає проблема вивчення стану культуротворчого середовища у ВНЗ, його формування та впливу на стиль і спосіб життя студентів.

Сучасна вища школа має значні здобутки в теорії та практиці підготовки майбутніх фахівців. Концептуальні ідеї, що сприяють вирішенню проблем професійної педагогічної освіти, розбудови національної школи, розвитку навчання і виховання містяться в роботах психологів Н. М. Ануфрієвої, І. Д. Беха, Г. С. Костюка, В. П. Москальця, А. В. Петровського, Н. В. Чепелевої, Т. С. Яценко та ін. Теоретичні аспекти культури і культурного розвитку людини глибоко опрацьовано в роботах Ю. Л. Афанасьєва, І. А. Зязюна, Н. Б. Крилової, В. О. Кудіна, В. К. Суханцевої, Р. А. Тельчарової, А. Б. Щербо.

У дослідженні ми спираємося на положення, які знайшли своє відображення у працях А. Г. Асмолова, М. М. Бахтіна, В. С. Біблера, К. В. Бердникова, Н. Б. Крилової, Е. Г. Осовського та інших, де відомо

© Лариса Ордіна, 2009